

עיונים בפרשות השבוע

עיונים בפרשת שמות / ברוריה בן-דוד (וייס)

פסוקי הפתיחה של ספר שמות (א א-ה) אינם המשך לבראשית נ כו, אלא חוזרים בקצרה על רשימת שמות בני ישראל שבבראשית מו ח-כז, ומשמשים רקע לפסוק המספר ששבעים נפש אלו פרו "וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד" (שמ' א ז). כתוב: "בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה" (דב' י כב), וכשיצאו "כשש מאות אלף רגלי" (שמ' יב לז). זו הייתה הסיבה למאורעות שהביאו ליציאת מצרים.

בבראשית מנה אותם בחייהם וכאן בסיפור מותם. כתוב: "וימת יוסף וכל הדור ההוא" (פס' ו).

"ואלה שמות בני-ישראל הבאים מצרימה" לא נאמר "אשר באו", כי אם "הבאים" כלומר: שהם באים תדיר, בכל העתים ובכל הגלויות, כאשר בני ישראל נתונים בצרה ובמצוקה, באים איתם שמות השבטים הללו וזכותם עומדת להם להחזיק מעמד (חידושי הרי"ם).

יש לציין שרש"י מביא בתחילת כל ספר מחמשת חומשי תורה, מדרש המדבר בשבחם של ישראל.

רש"י אומר: אע"פ שמנאן בחייהם בשמותם חזר ומנאן במיתתן (אחר מיתתם), להודיע חיבתם. שנמשלו לכוכבים שמוציאם ומכניסם במספר ובשמותם שנאמר: "המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא" (יש' מ כו). ובתהילים כתוב: "מונה מספר לכוכבים" (קמז ד).

כשם שהכוכבים מאירים את חשכת הלילה, כך יאירו בני ישראל האיתנים באמונתם ובתורתם את העולם. ייעודו של העם להקים ממלכת כוהנים וגוי קדוש (שמ' יט ו). ה' מציע לישראל דרגה נשגבה בקרב העמים תמורת קבלת משמעת מיוחדת. בני-ישראל יהיו במקום מכובד בין שאר האומות, אותו מקום שתופסים הכוהנים בקרב האומה ויהיו מקודשים ככוהנים. על הכוהנים מוטלות מצוות מיוחדות והם נהנים גם מזכויות מיוחדות. קיום חוקי התורה שמירת הצדק והמשפט, מלכדים את העם לחומה אדירה שקשה לבקעה, לכן כל אדם צריך לדגול בערכים מוסריים שהם תנאי מוקדם לקיומה של כל מדינה וערובה לכוחה של המדינה. שפל מוסרי מעמיד את עצם קיומו של העם בסכנה גדולה.

פרק א פס' כא: "ויהי כי יראו המילדת את האלקים, ויעש להם בתים".

לפי שיוכבד ומרים יראו את האלקים, זכו לבנים טובים והקימו בתים גדולים בישראל. מיוכבד יצא משה רבנו ואהרן הכהן, ומרים ילדה את בצלאל אשר הקים את המשכן (מדרש).

לפי אבני אזל : דרש רבי עקיבא כי בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו אבותינו ממצרים. הן עודדו ונחמו ועוררו בבעליהן רצון קיום וחדוות חיים על אף התנאים הקשים ביותר.

בפרשה אנו קוראים על סגולותיו של משה כמיועד להנהגה האלוקית. מוצאו מ"איש מבית לוי" ומ"בת לוי". סיפור לידתו משולב במקרא בפרשת גזרת השמד על ילדי העברים במצרים. הצפנתו הזמנית ונתינתו בתיבת גומא בסוף על שפת היאור, והצלתו הפלאית רומזת גם להצלתו העתידה של עם העברים. שני מוטיבים קשורים בהצלתו : התינוק הניצל מגזרתו של המלך, והתינוק הנמסר לחסדי הנהר.

"ותשם בסוף על שפת היאור" (שמ' ב ג). אותו יום היה שביעי בחודש סיוון, שכן משה רבנו נולד בז' אדר, ושלושת החודשים בהם הצפינה אותו אמו נסתיימו ב-ז' סיוון. וב-ז' סיוון קיבל משה את התורה על הר סיני ולכן עמדה לו הזכות שיהיה ניצול (סוטה).

התורה אינה מזכירה את שמה של בת פרעה. בדבה"א ד יח מוזכר שמה "בתיה". חכמינו אמרו כי השם בתיה ניתן לה כאות תודה על אשר חמלה על משה והצילה אותו, וכך אמר לה הקב"ה את קראת לבני משה הריני קורא לך בתיה.

כאשר משה גדל נכרו בו תכונות של גיבור הלוחם למען אחיו ולמען הצדק. בהמיתו את המצרי שהכה איש עברי, ובתוכחתו לרשע שבין העברים הניצים : "ויאמר לרשע : למה תכה רעך?" (שמ' ב יג). ייתכן שרמז לעתיד נשמע מדברי הלעג של הרשע : "מי שמך לאיש שר ושפט עלינו?" (פס' יד).

אמר ריש לקיש : המגביה ידו על חברו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע שנאמר : "ויאמר לרשע : למה תכה רעך?" (שמ' ב יג). שומר – שמות רבה : לא נאמר "הכית", אלא "תכה", משעה שאדם מרים ידו להכות חברו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע. רעך- רשע כמותך (רש"י). אין פירוש רעך חברך, אלא אדם הדומה לך.

כאשר יהודים ניצים ביניהם, בה בשעה שבחוץ שוררת כלפיהם משטמה עזה, וכל מצרי מרשה לעצמו להכות ביהודי, הרי זה באמת חוסר דעת ורשעות אשר אין דעתו של משה רבנו סובלת (אבני אזל).

פעולותיו של משה כמושיע קדמה להתגלות ה' אליו. הוא המית את האיש המצרי שהכה את האיש העברי, והוכיח את הרשע שבין העברים הניצים, וכשנאלץ לברוח למדין נתקל בבנותיו של כוהן מדין שעה שהפריעו להן הרועים להשקות את צאן

אביהן. משה קם באומץ לב ובזריזות והושיע את הבנות מיד הרועים התקיפים והשקה את צאנן. אביהן אסף אותו אל ביתו ואף נתן לו את בתו צפורה לאישה והיא ילדה לו בן. משה קרא לו גרשם. "כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" (שמ' ב כב).
בזה מסתיים הפרק הראשון בחייו של משה. קורותיו הבאות של משה מוקדשות לישועת בני ישראל.

"ומשה היה רעה את צאן יתרו... וינהג את הצאן אחר המדבר" (שמ' ג א), להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים (רש"י).
שמו"ר : כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל ה). אין ה' נותן גדולה לאדם עד שבדקו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה. הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והועלו לגדולה. בדק לדוד בצאן, ולא נהגם אלא במדבר להרחיקם מן הגזל, וכן במשה הוא אומר : ונהג את הצאן אחר המדבר להוציאו מן הגזל, ולקחו הקב"ה לרעות את ישראל שנאמר : "נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן" (תה' עז כא).

משה גילה רחמים ואהבה לחלש, ונמנע מלגזול בשדות אחרים, ולכן ראה את הצאן בשדות הפקר בלבד.

ראשית שליחותו של משה בהתגלות ה' אליו בסנה הבוער באש ו"איננו אכל" "בהר האלקים" בחורב. ה' מצווה את משה : "של נעליך מעל רגלך, כי המקום אשר אתה עמד עליו אדמת קדש הוא" (שמ' ג ה). הגוף הינו לבושה החיצוני של הנשמה, כדוגמת הנעליים לרגליים, וזהו שאמר ה' למשה : אם ברצונך להגיע לידי השגות עליונות ולמדרגת תגלית אלוקית. חייב אתה תחילה להשיל מעליך את הכוחות והנטיות הגופניות העוטפות את הנשמה, כי אז תוכל להגיע אל הקדושה (מלבי"ם).

"ויסתר משה פניו, כי ירא מהביט אל האלקים" (שמ' ג ו). מתוך יראת כבוד. פסוק זה מספר בשבחו של משה, לכן לאחר זמן עלה למדרגה הגבוהה של "דבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמ' לג יא), אין משמעות הדברים שראה משה את פני ה' שהרי נאמר : "לא תוכל לראת את פני" (שמ' לג) וכן נאמר : "וראית את אחרי פני לא יראו" (שמ' לג כג). משה היה שומע את קול ה' לא במראה ובחזון, אלא כשם שרגיל אדם לשמוע את קול רעהו המדבר אתו פנים אל פנים. "ותמנת ה' יביט" (במ' יב ח) - ביטוי ציורי. דומה הדבר כאילו הוא מסתכל בתמונתו. דרך משל להודיע כי נבואתו של משה נשגבה היא מנבואת כל שאר הנביאים.

ה' אומר למשה : "ראה ראיתי את עני עמי... כי ידעתי את מכאביו" (שמ' ג ז). עינויים ותלאות ניכרים ע"י אותות וסימנים בחיצוניותו של המעונה, ואילו

ייסורי נפש הצפונים בעומקה של נשמה אי-אפשר לראותם, רק ה' יודע מחשבות, לפיכך ראה את העינויים החיצוניים, וידע את ייסורי הנפש הפנימיים (מלבי"ם).

בהר האלוקים שמע משה את הציווי לשוב למצרים ולהוציא משם את בני-ישראל. משה רבנו העניו מכל אדם אינו מוצא את עצמו ראוי להיות גואלם של ישראל, והוא שואל "מי אנכי?" דווקא שאלתו זו מוכיחה כי הוא הראוי להיות הגואל, שכן ה' בוחר בענווים ושפלי רוח, כדרך שבחר בהר סיני מכל ההרים לתת עליו את התורה, לפי שההרים הגבוהים והרמים התגאו בגובהם, ואילו הר סיני נמוך הקומה היה שפל בעיני עצמו. דווקא משום שפלותו ומיעוט ערכו בעיני עצמו ראוי משה להיות גואלם של ישראל (אבני אזל).

משה מביע ספקות לגבי יכולתו לקבל את התפקיד. בפעם הראשונה משה מפקפק בכוחו. בפעם השנייה באמונת בני-ישראל. בפעם השלישית שוב באמונת בני ישראל, ובפעם הרביעית שוב פקפק בכוחו. מחדש את היסוסיו לעצם השליחות בטענת אי יכולת. "כי כבד פה ולשון אנכי". הפקפוקים האלה נובעים מתוך ענוותנותו הגדולה של משה. לכאורה ענווה היא מידה משובחת, אך משה הפריז כאשר סירב בפעם החמישית ואמר: "שלח נא ביד תשלח". התעורר עליו חרון אפו של ה' ונטלה ממנו מקצת מהגדולה שנועדה לו. משה לא יגאל את ישראל לבדו. ניתן לו שותף במעשי הגאולה אהרון אחיו. כמו בתחילת פעולתו גם בסופה, משה לא יזכה לסיים את אשר הוטל עליו, ולא יזכה להכניס את ישראל לארץ.

על אהרן כתוב: "וראך ושמה בלבך" (שמ' ד יד). רמז למידותיו של אהרן: **אוהב שלום, רודף שלום ואוהב את הבריות (מ' אבות א יב).**

תחילה לא הבין משה על שום מה בני-ישראל סובלים בגלות יותר מעמים אחרים, ואילו עתה משנוכח לראות ביניהם רכילויות, מחלוקת ולשון רע, היטיב להבין עד כדי כך שאפילו שאל: "וכי אוציא את בני ישראל?". משום איזו זכות ראויים בני ישראל להיגאל? מסתבר אפוא, **כי בגלל לשון הרע, מחלוקת ורכילות מתבטלות כל הזכויות (שפת אמת).**

הצלחת שליחותו של משה תהיה תלויה בכך, שהזקנים והעם ישמעו לקולו (ג יח). בלבם של משה התעורר ספק. אולי לא יאמינו לו ולכן לא ישמעו בקולו. להסיר את ספקותיו של משה נותן לו ה' שלושה אותות: **המטה הושלך ארצה ונהפך לנחש. היד הוכנסה לחיק והצטרעה. מימי היאור נשפכו אל היבשה ונהפכו לדם.** המטה שנהפך לנחש. רמז למשה שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש (רש"י).

שמו"ר : תפש משה מעשה הנחש שהוציא לשון הרע על בוראו שנאמר : "כי יודע אלקים" (בר' ג ה), כשם שלקה הנחש כך זה עתיד ללקות. הנחש היה אחד מסמלי המלכות בכתרו של מלך מצרים. ויש באות הזה סמל שיש בכוחו של ה' לעשות במצרים כרצונו.

"והנה ידו מצרעת כשלג" (שמ' ד ו). דרך צרעת להיות לבנה (ויק' יג ד). אף באות זה רמז שלשון הרע סיפר באמרו : "והן לא יאמינו לי", לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע.
שמו"ר : מכאן שכל החושד חברו בדבר ואין בו לוקה בגופו.

"ויוצאה, והנה ידו מצרעת כשלג", ואילו במידה טובה כתוב : "ויוצאה מחיקו, והנה שבה כבשרו". מחיקו הוא דשבה כבשרו (שבת צ"ז). מכאן שמידה טובה ממהרת לבוא ממידת פורענות.

מלבי"ם : האדם נוצר כדי לפעול, ליצור ולהועיל, מי שמתרשל לעשות את המוטל עליו, הרי זה כאילו הוא מחריב והורס את אשר כבר נבנה. "גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית" (משלי יח ט). העצלות הינה הרת מוות ואבדון. אם היד טמונה בחיק ואינה עושה דבר, אזי הרי זו צרעת המשולה למוות, אבל כשמוציאים את היד מתוך החיק כדי לפעול ולעשות מיד "והנה שבה כבשרו".

"וישב אל יתר חתנו" (ד יח) ליטול רשות שהרי נשבע לו (רש"י).
שמו"ר : "ולא נשבע למרמה" (תה' כד ד). זה משה כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו, וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו.

שובו של משה למצרים היה מעשה של מסירות נפש שמקורה אצל אברהם אבינו. מסירות נפש שתביא את הגאולה העתידה. "על החמור" לפי רש"י חמור מיוחד. הוא החמור שחבש אברהם לעקדת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו. שנאמר : "עני ורכב על חמור" (זכ' ט ט). כלומר : המלך המשיח יהיה צדיק ועניו שלא יופיע כדרך המלכים רוכב על סוס ורכב מפואר, כי אם כאיש פשוט, הרוכב על חמור.

עיונים בפרשת וארא / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפתח הפרשה נאמר: "וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו". הקב"ה פונה אל משה בשתי צורות דיבור: "וידבר" ו"יאמר". "וידבר" – לשון קשה. ככתוב: "וידבר אתם קשות" (בר' מב ז). "ויאמר" – לשון רכה. ככתוב: "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (בר' יט ג). "כה תאמר" לנשים "ותגיד" לגברים (רש"י יט ג; לב ז). מכיוון שמשה הרהר על מידותיו של הקב"ה: "למה הרעתה לעם הזה? לכן וידבר אל משה" – דבר איתו משפט (רש"י).
ה' מסמל את מידת הדין והמשפט. בכל מקום שנאמר ה' היא מידת הרחמים. בכל מקום שנאמר אלוקים היא מידת הדין (ב"ר לג ג).

"ויאמר אליו אני ה'". גם תשובה זאת מתייחסת לדבר משה (סוף פרשת שמות: "למה הרעתה לעם הזה?"). ה' מבטיח למשה שאכן הגאולה בוא תבוא, כי אני ה' מסמל את מידת הרחמים. נאמן לשלם שכר טוב לאבות הראשונים.

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי ה' לא נודעתי להם". בפרשת "לך לך" נאמר לאברהם: "אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים" (בר' יז א). בשם "אל שדי" ובקיצור "שדי" התגלה ה' לכל האבות. בכל מקום בבראשית שכתוב השם "שדי" נסמכה לו בדרך כלל ברכת פריה ורבייה והבטחה למתן הארץ. בברכת יצחק ליעקב (בר' כז ג-ד), ובברכת ה' ליעקב (בר' לה יא-יב), ויעקב עצמו חוזר על הבטחה זו באזני יוסף בשם "אל שדי" (בר' מח ג), ובשם זה הוא מברך את יוסף (בר' מט כה). בכל מקום בבראשית שהכתוב נוקט שם זה השומע נמצא בצרה, ובשם זה בא לעודדו ולחזקו.

כך בפרשת "לך לך" אברהם שרוי בצרת עקרותה של אשתו שרי ובשם זה ה' מעודדו ומחזקו (פרק יז), וכן ביעקב בצאתו לגלותו הראשונה לפדן ארם ובשובו ממנה (בר' כז ג-ד; לה יא-יב). יעקב עצמו נוקט שם זה בשלחו את בניו בפעם השנייה למצרים. "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, ושלה לכם את אחיכם אחר ואת בנימין, ואני כאשר שכלתי שכלתי" (בר' מג יד).

ארבעים ושמונה פעמים במקרא השם "שדי" רומז למידת הדין הקשה. בספר "איוב" למשל מופיע השם "שדי" שלושים פעמים.

השם שבו התגלה ה' לאבות ישראל רומז להשגחה מיוחדת עליהם. ככתוב: ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן" (תה' צא א), ובהמשך אותו פרק "עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו". "ושמי ה' לא נודעתי להם" – לא אמרתי להם בשעה שהתגליתי "אני ה'".

משה שאל את ה': "ואמרו לי: מה שמו? מה אמר אלהם? ויאמר אלקים אל משה: אהיה אשר אהיה" (ג יג-יד). העתיד של "אהיה" מתאר מצב מתמיד. אין מילה בלשון בני אדם היכולה לבאר מה הנני. אין שם המביע את מהות האלוקים. שמו המיוחד של אלוקי ישראל הוא מן השורש "היה" (הוה). "והוא היה והוא הוה והוא יהיה בתפארה" (מתוך "אדון עולם" פיוט בתפילת שחרית) ה' הוא נצחי.

"אהיה אשר אהיה" מרמז על אמת, שכן אמת בגימטרייה ארבע מאות ארבעים ואחת. "אהיה" בגימטרייה עשרים ואחת. "ואהיה אשר אהיה" כלומר: "אהיה" כפול "אהיה"

יוצא ארבע מאות ארבעים ואחת = אמת. במוסף של ראש השנה אנחנו מתפללים : "וכל מאמינים שהוא דיין אמת, ההגוי באהיה אשר אהיה" (אדמו"ר רא"מ מגור).

לפי רש"י : ממש לא ניכרתי במידה אמיתית שלי שעליה נקרא שמי ה'. נאמן לאמת דברי, שהרי הבטחתי לאבות ולא קיימתי. כלומר : "לא נודעתי להם". אמנם הקב"ה הודיע שמו לאבות, מכיוון שההבטחות טרם קוימו, לא יכלו להיווכח במידת האמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה', "לכן נאמר בפסוקנו שמי ה' לא נודעתי" ולא נאמר "לא הודעתי".

"וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה" (ו ד). הברית שבה מדובר היא הברית שבפרשת המילה. רק בברית הזאת נקראת ארץ כנען "ארץ מגריך" (בר' יז ח), כפי שהיא נקראת בפסוקנו : "לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם".

בנוסף לברית שעליה דובר בפסוק ד ישנה ברית בין הבתרים, ושם הובטח לאברהם : "וגם את הגוי אשר יעבדון זן אנכי" (בר' טו יד). שמעתי את נאקת בני ישראל, כפי שהבטחתי עלי לקיים את הברית.

ה' פונה אל משה כאלוקי האבות. גילה לו את שמו ואת החלטתו להוציא את ב"י ממצרים, וציווה את משה לפנות אל ב"י (ו ב-ח). משה ציית מיד אך לא מצא אוזן קשבת אצל העם (פס' ט), ואז ציווהו ה' לדבר אל פרעה, אבל משה טוען טענת "קל וחומר" ואומר : "הן בני-ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה ? ואני ערל שפתיים. (ו יב).

זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה (רש"י).

- 1) "הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען, ק"ו ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב?" (בר' מד ח).
- 2) "הן בני ישראל לא שמעו אלי, ק"ו ואיך ישמעני פרעה? (שמ' ו יב).
- 3) "ויאמר ה' אל משה : ואביה ירק ירק בפניה, הלא תכלם שבעת ימים, ק"ו לשכינה י"ד יום" (במ' יב יד).
- 4) "הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה', ק"ו ואף כי אחרי מותי" (דב' לא כז).
- 5) "ויאמרו אנשי דוד אליו : הנה אנחנו פה ביהודה יראים, ק"ו ואף כי נלך קעלה אל מערכות הפלשתים" (ש"א כג ג).
- 6) כי את רגלים רצת, וילאוך, ק"ו ואיך תתחרה את הסוסים?" (יר' יב ה).
- 7) ובארץ שלום אתה בוטח, ק"ו ואיך תעשה בגאון הירדן?" (יר' יב ה).
- 8) "הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה, ק"ו אף כי אש אכלתהו ויחר" (יחזקאל טו ה).
- 9) "הן צדיק בארץ שלם, ק"ו אף כי רשע וחוטא" (משלי יא לא).
- 10) "ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש, ק"ו בשאר מדינות המלך מה עשו? (אסתר ט יב).

מדוע הקשה ה' את לב פרעה ומדוע נענש פרעה? עקשנותו המתמיהה של פרעה מוסברת שה' הקשה את לבו (שמ' ז ג-ה, יג, כב ; ח יא, טו, כח ; ט יב, לד, לה ; י א, כ, כז). ה' מעניש את פרעה על מעשים שהוא עצמו נתן אותם בלבו. כי בנוסף

לחטאו על שעבוד ב"י. פרעה התריס כנגד ה' באמרו: "מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל?" (ה ב).

פרעה היה בבחינת אנוס. מדוע נענש? רמב"ם בהלכות תשובה אומר שיש רשעים וביניהם היה פרעה, שעונשם הוא שלילת הבחירה החופשית מהם, ויהיו כאנוסים לעשות הרע וללכת מדחי לדחי עד שיאבדו. ר"י אברבנאל מסביר: מצאנו במקרא שההשגחה העליונה פועלת בלבו של אדם ומטה אותו לעשות מעשים, והאדם סובר שהוא עושה אותם מדעתו, אך מעשים אלה נעשים מטעם ההשגחה העליונה למטרה הנשגבת מבינת האדם. כך הייתה קנאת האחים ביוסף, כדי להוריד את ישראל למצרים. פרעה קצף על עבדיו. תלה את שר האופים, חנן את שר המשקים, כדי לשחרר את יוסף ולהעלותו לגדולה. בלב בת פרעה ניתנו רחמים, כדי להציל את משה. לב פרעה התקשה כדי להראות את כוח ה' וגבורתו.

א"ר אלעזר בר אבינא: אין פורענות באה לעולם, אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה (רש"י). שנאמר: "הכרתי גויים, נשמו פנותם, החרבתי חוצותם... אמרתי: אך תראי אותי, תקחי מוסר" (צפניה ג ו-ז). כלומר: תלמדו לקח מן הפורענות שתבוא על הגויים.

מכות מצרים

כל מכה נמשכה שלושים יום, ושבעה ימים חלפו בין כל מכה ומכה, שבהם הותרו המצרים על המכה הבאה, חוץ מן החושך שנמשך רק שלושה ימים (י כב-כג). מכת בכורות נמשכה כהרף עין.

כולן יחד נמשכו שנים עשר חודש (לפי מסכת עדויות פרק ב משנה י). גם לפי סע"ר פרק ג המצרים לקו בעשר המכות במשך שנים עשר חודש. הדבר נלמד מהפסוק: "ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן" (ה יב). אימתי הקש מצוי שם? באייר ויציאת מצרים הייתה בניסן. כלומר: המכות התחילו באייר והסתיימו בניסן.

בני ישראל הופלו לטובה בשעה שהוכו המצרים, דבר זה מפורש בתורה בעניין חמש מכות: ערוב (ח יח), דבר (ט ז), ברד (ט כו), חושך (י כג) ומכת בכורות (יא ז).

תשע המכות הראשונות שבאו על המצרים מתחלקות לשלוש קבוצות. בשתי המכות הראשונות התרה משה בפרעה, ובמכה השלישית לא התרה. למשל: משה התרה על מכת הדם והצפרדע ועל מכת הכינים לא התרה. לאחר מכן התרה על מכת הערוב והדבר על מכת השחין לא התרה. ושוב התרה משה על הברד והארבה ולא התרה על החושך. הרמב"ן מסביר: אין הקב"ה מתרה בפרעה אלא במכות שבהן עלולה לבוא מיתה לאדם. מה שאין כן במכות הכינים השחין והחושך.

לפי רבי יצחק אברבנאל: את עשר המכות ראוי לחלק מבחינת המבצעים:
(א) שלוש מכות רצופות- דם, צפרדע וכינים הוטלו ע"י אהרן.
(ב) שלוש מכות רצופות – ברד, ארבה – חשך הוטלו ע"י משה.
(ג) שלוש מכות- ערוב, דבר ומכת בכורות- הוטלו ע"י הקב"ה.
שלוש מכות אלו גרמו למות אדם ובהמה.

ד) מכה אחת – השחין-הוטלה ע"י משה ואהרן יחד.

בחמש המכות הראשונות נאמר: "ויחזק לב פרעה" או "ויכבד לב פרעה" או "ויכבד לב פרעה". בחמש המכות האחרונות הכתוב מטעים שה' הוא שחזק את לב פרעה. ראוי היה שעתה פרעה ייכנע ויסכים לשלוח את העם, אלא שה' חזק את לבו.

מכת הדם

"הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר, ונהפכו לדם" (ז יז). לפי שאין גשמים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם (רש"י). בתחילת הפסוק נאמר: "בזאת תדע כי אני ה'". מטרת מכת הדם הייתה להראות למצרים שהנילוס שאותו הם עובדים אינו אלוה וה' הוא האלוהים.

"ויאמר ה' אל משה: אמר אל אהרן: קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים" (ז יט), ובפרק יז פס' ה כתוב: "ומטך אשר הכית בו את היאר". מכאן אנו למדים: כל המזכה את חברו בדבר מצווה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

מכיוון שהגן היאור על משה בינקותו לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן.

ללמדך דרך ארץ "בירא דשתית מניה לא תשדי ביה קלא (בבא קמא צ"ב). בור שתית ממנו אל תזרוק בו רגב.

"נטה ידך על מימי מצרים, על נהרתם, על יאריהם" (ז יט). יאוריהם-תעלות מים, שמימיהם נמשכים מן היאור לשדות, על שם התעלות היאורים נקרא גם הנילוס יאור.

מכת הצפרדע

"ויט אהרן את ידו על מימי מצרים, ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים, ויעשו כן החרטמים בלטיהם, ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים" (ח ב-ג).

"ותעל הצפרדע": לפי המדרש הייתה צפרדע אחת שהפכה לנחילים של צפרדעים. לפי פשוטו מדובר כאן בשם קיבוצי (רש"י). כמו שאנו מוצאים במקרא "שור וחמור" בשם קיבוצי (בר' לב ו).

"ועלו ובאו בביתך" (ז כח) - ועלו מן היאור (רש"י). החרטומים העלו את הצפרדעים בקסמיהם ולא מן היאור. הצפרדעים שמשו הכה בהם את המצרים עלו מן היאור.

"ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים" (ז כט) - רש"י מצטט מסנהדרין פ: בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין.

מכיוון שנאמר בפסוק הקודם (כז) : "ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך... ובעמך".
ובפסוקנו מוסיף "ובכה ובעמך" לכן רש"י מפרש שהכוונה בפסוק-בתוך מעיהם.

שמו"ר: לא די להם השחתת הצפרדעים, אלא שהיה קולן של צפרדעים קשה להן ממכתן, שהיו נכנסות בגופן וצועקין בתוכן. הדרשן בשומ"ר הסתמך על הפסוק :
"ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים" (ח ח) "דבר הצפרדעים"-דיבור הצפרדעים.

מכת הכינים

מאחר שלא עמד פרעה בדיבורו באה המכה החדשה ללא התראה מוקדמת.
עפר הארץ נהפך לכינים.
"ויאמר ה' אל משה : אמר אל אהרן : נטה את מטך והך את עפר הארץ" (ח יב).
לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגן עליו כשהרג את המצרי, ויטמנהו בחול,
ולקה ע"י אהרן.
חרטומי מצרים עשו גם הם את מופתי הדם והצפרדע (ז כג ; ח ג), אבל לא יכלו
להוציא כנים מהאדמה. הם הודו שמופת זה אצבע אלוקים הוא (יד טו).

מכת ערוב

כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביה.

רש"י רצה ליישב קושי המתעורר בפסוקנו. מאחר ובמכת הערוב הביא ה' על המצרים
כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביה, מדוע הביא עליהם את הצפרדעים
לחוד ולפני כולם? לפיכך הביא ממדרש תנחומא המבאר שהצפרדעים הקדימו את
כולם. כשם שצרים על עיר בהתחלה מקלקלים מעינותיה, ואחר כך תוקעין ומריעין
בשופרות ליראם ולבהלם, כן הצפרדעים מקרקרים והומים.

"ויסר הערב מפרעה" (ח כז). לא מתו כמו שמתו הצפרדעים כדי שלא תהיה להם
הנאה מהעורות שלהם.
אין במילה "ויסר" הוכחה שכוונתה להוצאה ולא למיתה. גם על הצפרדעים נאמר :
"וסרו הצפרדעים" הם מתו, אך בהמשך הפסוק כתוב: "רק ביאר תשארנה" (ח ז),
אבל במכת הערוב נאמר: "ולא נשאר אחד". חיות הערוב חזרו והתפשטו במקומות
שמהם באו.

מכת הדבר

מחמת הדבר מתו כל הבהמות בשדה שהיו שייכות רק למצרים.
מכת הדבר הייתה בצורת מגפה שפרצה במקנה מצרים והתפשטה במהירות וכילתה את
כל המקנה שבשדה ואז דעכה ונעלמה, על כן לא קרא פרעה למשה לבקש להסירה, כפי
שעשה במכות הקודמות. רק אחרי חלוף המכה שלח פרעה לבדוק אם גם מקנה ישראל
נפגע, ולכן חשב בלבו שייקח את המקנה מישראל.

מכת השחין

"ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובהמה" (ט י)

פיח כבשן שלקחו משה ואהרן מלוא חופניים, ושזרק משה ביד אחת בכל כוחו. יכול להיות שהכוונה לפיח שנוצר בתנורים שבהם היו שורפים את הלבנים. הפיח הנזרק התפזר כאבק על כל ארץ מצרים ובנוחו על בני האדם ועל הבהמות שבכל ארץ מצרים הפך לשחין פורח, הגדל ומתפשט בכל הגוף בצורת אבעבועות. ומאין היו להם בהמות והלא כבר נאמר במכת הדבר: "וימת כל מקנה מצרים" (ט ה). במכת הדבר המכה פגע במקנה אשר בשדות. ככתוב: "הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה" (ט ג). במכת הדבר היראים הכניסו את מקניהם לבית ולכן לא נפגעו.

על הירא את דבר ה' מסופר במכה הבאה היא הברד. "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה, הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים" (ט כ).

במופת התנין ובשתי המכות הראשונות דם וצפרדע עשו החרטומים כמעשה משה (ז יא, כב; ח ג). במכה השלישית כינים לא יכלו לעשות כמעשה משה, אבל עמדו לפני משה (ח טו), נראה שכך היה גם בשתי המכות האחרות ערוב ודבר. במכת השחין לא יכלו לעמוד לפני משה, מפני שהשחין שדבק בהם והציק להם ובקשו להתגרד והיו בושים בפני משה והסתלקו. מכאן ואילך אין החרטומים נזכרים בתורה.

על איוב נאמר: "ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו. ויקח לו חרש להתגרד בו" (איוב ב ז-ח). חרש- שבר של כלי חרס.

מכת הברד

"ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, כבד מאד" (ט כד).

הכה את יבול השדה והשמיד את הפשתה ואת השעורה, אבל לא את החיטה והכוסמת. הללו אכלו הארבה לאחר מכן.

"ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, כבד מאד" (ט כד).

נס בתוך נס, האש והברד מעורבין, והברד מים הוא, ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (רש"י). הנס הראשון ירידת האש והשני התערבותו עם מים.

עד מכת הברד משה התפלל בתוך העיר ככתוב: "ויצא משה ואהרן מעם פרעה, ויצעק משה אל ה'" (ח ח). "ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' (ח כה). משהתרה בהם משה על מכת הברד (ט יט-כ). הביאו את מקניהם לעיר והייתה מלאה גלולים, כי אליליהם הוא צאנם (רש"י ח כב), ולכן משה ואהרן התרחקו מהם ויצאו מהעיר.

"ואת כל עשב השדה הכה הברד" (ט כה). רש"י מפרש בדרך הפשט שכוונת הכתוב בעשבים העומדים בקלחם- בקניהם הקשים, ובדרך הדרש: שבדרך נס החיטה והכוסמת לא נוכו, למרות שהברד הכה את הכול. נעשה בהם פלאים שלפי הטבע היו ראויים להישרף מהאש ולהיעקר משורשם.

מכת בכורות

"וה' הכה כל בכור בארץ מצרים" (יב כט). אף של אומה אחרת והוא במצרים. מכילתא: "וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, אפילו ממקומות אחרים, ובכורי מצרים שהם במקומות אחרים ככתוב: "למכה מצרים בבכוריהם" (תה' קלו י), ולא "למכה בכוריהם במצרים".

מידה כנגד מידה פרעה אינו רוצה לשלח את בנו בכורו של ה', העם הנבחר. לכן ה' יהרוג את בנו בכורו ואת כל בכורי מצרים.

"מבכור פרעה" - רש"י: אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר: בעבור הראתך את כחי בים סוף (ט טז).

בפרק יא פס' ה' כתוב: "מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה", ובפרק יב פס' כט כתוב: "מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי". על כך אומר רש"י: מנה מן החשוב שבכולם עד הפחות, ובכור השפחה חשוב מבכור השבי.

"ויקם פרעה לילה" (יב ל). אנו יודעים שמכת הבכורות הייתה בלילה מן הפסוק הקודם: "ויהי בחצי הלילה". כאן הכתוב בא להדגיש שפרעה קם בלילה שלא כדרך המלכים.

"כי אין בית אשר אין שם מת". תנחומא ישן: ובית שלא היה בו בכור הייתה צווחה גדולה כבבית שהיה בו בכור, שהיה בעל הבית בכור ופחד שימות.

"ותהי צעקה גדולה במצרים" (יב ל) צעקת המוכים וצעקת הנשואים המקוננים על מות קרוביהם. ומתייראים שמא גם הם יפגעו.

ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו" (יא ז). לבני ישראל לא יארע רע, אפילו כלב לא ישך שום איש מבני ישראל.

בשום מקום אין התורה מכנה את האסונות שבאו על מצרים בשם "מכות". השם "עשר מכות" אינו נמצא במקרא. הביטוי "עשר מכות" כפי ששגור בפנינו מקורו בפרקי אבות (ה ד). "עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים". היסוד לשם מכות נמצא בדברי ה' אל משה במעמד הסנה: "ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים" (ג כ). הפלשתים אמרו: "אלה הם האלקים המכים את מצרים בכל מכה במדבר" (ש"א ד ח).

יש הדרגה בקושי המכות.

מכת הדם הייתה קלה מכל אלה שבאו אחריה. המצרים מצאו מים סביבות היאור ולא מתו בצמא.

מכת הצפרדעים הייתה קשה ממכת הדם. מכת הדם הייתה רק במים ומכת הצפרדעים הייתה במים וביבשה.

מכת הכינים הייתה קשה ממכת הצפרדעים שהיו הכינים באדם ובהמה (ח יג).

מכת הדבר הייתה קשה מהמכות הקודמות שהייתה מכת מוות לבהמות.

מכת השחין הייתה קשה ממנה שהיא חולי בגוף האדם והבהמה.

מכת הברד קשה ממנה שהמיתה אדם ובהמה.

מכת הארבה הייתה קשה ממנה שהייתה עשויה להמית את כל מצרים ברעב.

מכת החושך הייתה קשה מכל המכות שלפניה. כל שלשת הימים לא זזו המצרים ממקומם.

מכת בכורות הייתה קשה מכל המכות ופשטה בארץ בחרון אף וחמה עזה. כי אין בית אשר לא היה בו מת. היה זה נס חד-פעמי שלא יחזור שנית. "אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף" (יא ו)

בפרשה זו נאמרו שני טעמים לריבוי המופתים : א) כדי שיכירו המצרים את גדולת ה' וגבורתו. ב) כדי שיספרו ב"י לדורות.

"החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכל חדשי השנה" (יב ב). ב"י מונים וקובעים את עתותיהם על פי הירח. הירח הוא סמל עם ישראל. כשם שהירח מתמעט והולך עד שהוא נעלם מן העין והכול סבורים שאיננו עוד, ואז זורח הוא מחדש ומתרבה והולך ומתגדל והולך, כך גם עם ישראל, אף אם נתון בשפל המדרגה, ודומה כי הנה שוקע הוא כליל, הריהו חוזר ומתנער משפלותו. חוזר וזורח במלוא אורו, וכשם שלעתיד לבוא יתמלא אור הירח כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית, כך יהיה גם העתיד של עם ישראל (לפי המדרש).

ב"י מונים לפי הירח ואומות העולם לפי החמה. אומות העולם יכולות להתקיים רק כאשר החמה זורחת עליהם בעיצומו של יום, ואילו שמחשיך יומם מיד נשמדים הם ונמחים מתוך דברי הימים, לעומת זה בני ישראל קיימים ומאירים גם כאשר שרויים בחשכה, כדוגמת הירח שזורח בחשכת הלילה (שפת אמת).

"והגתם אתו חג לה', לדרתיכם חקת עולם תחגהו" (יד). אם רואים את חג יציאת מצרים רק בתור השתחררות חומרית משעבוד גופני, יכולים רבים לטעון, שאין טעם לחוג את החג הזה בשעה שנתונים שוב בגלות ומשועבדים תחת הגויים. ברם כאשר רואים את יציאת מצרים בתור השתחררותו הרוחנית של העם, שחילצו ה' מתוך טומאת מצרים אזי חג יציאת מצרים הוא חג נצחי, אפילו כאשר אנו שוב משועבדים בגלות. זהו שאמרה התורה : "והגותם אתו חג לה'". אם תחוגו את החג בתור חג לה' ותראו את אופי הגאולה הרוחני שבו, אזי "חקת עולם תחגהו" (יב יד), אפילו בתקופות הגלות הקשות ביותר (משך חכמה).

ההבדלים בין פסח דורות לפסח מצרים :

פסח דורות הינו זכר לפסח מצרים.
פסח מצרים נשחט בכל בית בישראל.
פסח דורות נצטוו להקריבו בבית המקדש בלבד (דב' טז ב, ה-ז).
במשנה נמנו הבדלים נוספים שהיו בין פסח מצרים לפסח דורות.
פסח מצרים ניתן הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, מה שאין כן בפסח דורות.
בפסח דורות הדם נשפך על המזבח.
החיפזון "מתניכם חגרים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, ואכלתם אתו בחפזון" (יב יא) היה רק בפסח מצרים, כי היו צריכים להיות מוכנים ליציאה.
חז"ל קבעו שבפסח דורות אין חיפזון, ותקנו לאכול בהסבה ולשתות ארבע כוסות, ולטבול שתי פעמים. כל אלה היפוכו של חיפזון, ועוד אמרו לאכול את הפסח בסוף הסעודה, ואף זה היפוכה של האכילה בחיפזון.
איסור החמץ לא נהוג בפסח מצרים אלא לילה אחד בלבד (פס' ט ד). ב"י הכינו להם את הבצק כדי להחמיצו ביום ט"ו, אלא שיצאו בחיפזון ולא הספיק בצקם להחמיץ, ולזכר זאת נתנה המצווה לדורות לאסור חמץ כל שבעת ימי החג.
פסח מצרים לקחו את השה ארבעה ימים לפני שחיטתו בעשור לחודש, שצריך היה לבדוק את השה שלא יהיה בו מום.

"שבעת ימים מצות תאכלו" ובמקום אחר: "ששת ימים תאכל מצות" (דב' טז ח). למדנו על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה, ובלבד שלא יאכל חמץ.

המידה השמינית מתוך שלוש עשרה המידות בהן התורה נדרשת לפי רבי ישמעאל היא: "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא (ספרא)."

למדנו שבשביעי של פסח אין חובה לאכול מצה לפי הכתוב בדברים: "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה", ולא נאמר בו אכילת מצה, ובדרך המידה השמינית משלושה עשר המידות אנו למדים: מה שביעי רשות אף שישה רשות, וכוונת התורה "תאכל מצות" בלילה הראשון אכילת מצה כזית חובה, שעליו חוזרת התורה יב פס' יח.

"וביום הראשון מקרא קדש, וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם" (יב טז). אתם צריכים לקרוא ולעשות אותו קודש, לא רק בפה אלא במעשים.

"והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר, ושמרתם את העבודה הזאת" (יב כה). רש"י: תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ ולא התחייבו במדבר, אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית ועל פי הדיבור.

לפי הפשט חובת קרבן הפסח תלויה בביאה לארץ, ואם תשאל מדוע הקריבו הפסח בשנה השנית, בהיותם במדבר ליד הר סיני? משום שאז נצטוו במיוחד לשנה ההיא להקריבו. כנאמר: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" (במ' ט א).

רש"י מביא את דעת הספרי: בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד. משמע שחובה היה עליהם להקריב אף במדבר והוא מפרש "כי תבואו אל

הארץ" שבפסוקנו כמו (יג יא) "כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני" הנאמר בקשר לפטר חמור, שפירושו אם תקיימהו במדבר תזכו להיכנס לארץ ותקיימהו שם, וכן כתוב : עשה מצווה זו שבשבילה תיכנס לארץ. וברייתות חלוקות הן, ויש המפרשים שגם הברייתא בספרי סוברת שקורבן הפסח תלוי בביאה לארץ, והגנות היא בכך "שנשתהו להיכנס לארץ עד ארבעים שנה, מפני עוון המרגלים, ולפיכך לא נצטוו, ואם היו זוכים להיכנס לארץ מיד, היו מצווים מיד" (תוס' קידושין לז).

"וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו" (יב כח).
לפי רש"י : להגיד שיבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצוות משה ואהרן. ומה כן עשו, אף משה ואהרן עשו.

למרות שקורבן הפסח כולל הרבה מצוות עשה ולא תעשה, קיימו כל המצוות כפי שנצטוו. קשה היה לקיחת השה ושחיטתו, שכן אמר משה : "הן נזבחה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו?" (ח כב), ולכן משבחם הכתוב שעשו כאשר צוה ה'.

"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה" (יב מ). אין מספר זה מתאים לידיעות הנתונות על שנות חיי קהת, שהיה מיורדי מצרים (ו יח). עמרם בן קהת אבי משה (ו כ), ועל גילו של משה בבואו לפני פרעה (ז ז), הכולל סך הכול שלש מאות וחמישים שנה. כמובן יש לנכות ממספר זה את שנות קהת קודם שירד מצרימה, ושנות עמרם ומשה שנבלעו בשנות חיי אביהם, לכן ההסבר הרווח שהכוונה לכל שנות הנדודים מגזרת השעבוד בברית בין הבתרים (בר' טו יג-יד) עד יציאת מצרים.

יציאת מצרים הייתה בחודש האביב שבו מתחדשים חיי הטבע, מתחילים חיים חדשים חיי עם בן-חורין, וכך נתמזג אצל ב"י חג האביב עם חג החרות.
"בחודש האביב" (יג ד) – חודש שהוא כשר לצאת : לא חמה, לא צינה ולא גשמים (רש"י).

שחיטת הפסח היא בארבעה עשר לחודש ויציאת מצרים היא ביום חמישה עשר בו, בעת מילוי הלבנה. **ימי מילוי הלבנה הם ימי חגים : ט"ו באב, סוכות, ט"ו בשבט, פורים.**

יש קשר בין אברהם ובין יציאת מצרים. כשם שנפדה יצחק בשה כך ישראל נפדו בשה (יב ג-יג).

הדם הנתון על המזוזות ועל המשקוף קרוי כאן "אות" "והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עלכם" (יב יג).
גם ברית המילה שנתנה לאברהם קרויה "אות" כמו שנאמר : "ומלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ביני וביניכם" (בר' יז יא). הרעיון הצפון בו שהזכות להיגאל ממצרים מותנית בקבלת ברית אברהם. יש בזה חידוש הברית עם אברהם ומימוש ההבטחה שהובטחה לו : "ודור רביעי ישובו הנה" (בר' טו טז). דם הפסח מצטרף לדם המילה, כדי להגן על ישראל. זה נרמז גם במעשה של "חתן דמים", שדם המילה הגן בפני המשחית, כאמור : משה לא מל את בנו השני אליעזר, אולי מפני שהיום השמיני ללידתו חל ביום צאתו לדרך מצרימה או סמוך לו. משה חשש מפני סכנת הדרך, ואולי היו הולכי דרכים פטורים מן המילה (יהו' ה ה-ו). בדרכם למצרים, במקום בו לנו פגש מלאך ה' את משה פגע בו

וביקש להמיתו. משה חלה במחלה מסוכנת. צפורה ראתה במחלת בעלה עונש על אי קיום מצוות המילה ומלה את בנה, אז נתרפא משה. "ותאמר : כי חתן דמים אתה לי". כלומר : בזכות המילה ישיבך אלוקים לחיים ותשוב להיות חתני. והמעשה ב"חתן הדמים" היה סמוך לאחר ההודעה על מכת בכורות, ובא נאמר : "בני בכורי ישראל" (ד כב), והוא רמז שעתיד דם המילה להציל את ב"י ממכת הבכורות (ד כה-כו). ועל כן דרשו חז"ל : "בדמך חי". שני דמים : דם מילה ודם פסח (מכילתא פ' ה).
אנו מוצאים גם קשר בין ברית המילה ובין הפסח בפרשתנו : "כל בן נכר לא יאכל בו... ומלתה אתו, אז יאכל בו" (יב מג-מד). אם תמול אותו-אז יאכל בו.

לאותות האלה אות ברית המילה ואות דם הפסח יש לצרף את "האות על היד" (התפילין) שבסוף הפרשה, "והיה לאות על ידכה" (יג טז). סימן הרומז לחזק ידו של ה' ביציאת מצרים.

שלושה אותות מבטאים את הברית שבין ה' לעם :

האות הראשון- ברית המילה פעם אחת בחיים.

האות השני – הפסח פעם בשנה.

האות השלישי- התפילין בכל יום ויום.

"ויאמר משה אל העם : זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים" (יג ג). מזכירים יציאת מצרים כל יום ככתוב : "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" (דב' טז ג).
רש"י מפרש "זכור את היום הזה" היא מצווה לכל ימות השנה ולא לפסח בלבד. כפי שכתוב "זכור את יום השבת" (כ ח). צריך לזכור תמיד את יום השבת.

הלשון "זכור ליציאת מצרים" אינו מוזכר במקרא. אלא בתפילה בשבתות וחגים. הרבה מצוות מנומקות כזכר ליציאת מצרים, או שעבוד מצרים. זכר מובהק ליציאת מצרים הינו חג הפסח ואכילת המצות. (יב, יד, כא, לט, מב). גם חג הסוכות (ויק' כג מג).

זכר יציאת מצרים עומד במרכזו של הפולחן הדתי בישראל (שמ' ג יב ואילך ; לב ד ; מל"א יב כח).

יציאת מצרים היא גם הנימוק לדיבר הראשון של עשרת הדברות : "אנכי ה' אלקיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמ' כ ב).

בני ישראל מצווים : "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו, ובחקתיהם לא תלכו" (ויק' יח ג). רק משפט ה' וחוקותיו יהיה להם קו מנחה לדרך חיהם.

המדינה המצרית האלילית הייתה בנויה על שעבוד האדם. חזון החברה הישראלית הוא ניגודה הגמור. החוקה הסוציאלית הישראלית טבועה בזכר יציאת מצרים (שמ' כב כ ; כג ט-יב ; דב' ה טו ; י יט ; כו יא-יג ועוד).

התורה רואה ביציאת מצרים את היסוד המשפטי לחירות האישית בישראל (ויק' כה מב- מד) "כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים, לא ימכרו ממכרת עבד". ב"י הם עבדיו של ה' ולא עבדים לעבדים. וכן אמרו חז"ל: שטרי עליהם ראשון (ספרא). "לא תרדה בו בפרך, ויראת מאלקיך" (ויקרא כה מג) תנהג בו בהגינות ובכבוד. אל תשעבד אותו בעבודה קשה כדי לענותו.

"וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמ' כב כ). נימוק מוסרי לאיסור להונות את הגר וללחצו. יש להיזהר שלא לנהוג בגרים כפי שנהגו בנו במצרים. במקום אחר הוסיפה התורה שיש לתת לגר את כל הזכויות שיש לאזרח בישראל. "כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם" (ויק' יט לג-לד).

הקדשת בכורות

הקדשת בכורות היא מעין הבעת תודה לה' על נפלאות השחרור משעבוד מצרים ויציאה לחירות. בתקופה העתיקה כל העמים הקדמונים גם בני ישראל היו מייחסים לבכור חשיבות מיוחדת. בבר' ד ד מסופר שהבל הקריב לה' מבכורות צאנו ומחלביהן, וה' רצה את קורבנותיו.

הקדשת כל פטר רחם באדם ובבהמה לה', הקדשת כל בכור זכר של בהמה טהורה לה', ומצוות פדיון בכור אדם בשמ' יג ב, יב ואילך נזכר מיד אחרי סיפור יציאת מצרים גם במקומות אחרים (שמ' כב כח-כט; לד יט-כ).

כל בכורות ב"י שרתו בקודש, לפני שהוקדשו הלויים לשירות זה (במ' ג מ-נא; ח טז-יח). מתוך יתרון של הבכור על אחיו, למילה בכור יש משמעות גדולה ויתרון בלשון המקרא (שמ' ד כב; יש' יד ל; יר' לא ח; תה' פט כח; איוב יח יג).

בפרשה זו החוקים הראשונים שניתנו לישראל ע"י משה. ניתן לומר שפרשה זו פותחת את החלק השני של ספר התורה, והוא החלק שנכתבו בו מצוות ה' שניתנו ע"י משה. מצוות אלה משולבות בתוך סיפור קורות ב"י בצאתם ממצרים ובמסעותיהם במדבר עד בואם אל שפת הירדן המזרחית, ומפני זה ראו חז"ל בפרשה הזאת את תחילת עיקר התורה.